Vogels uit de ijstijd

Een sneeuwhoen (Lagopus mutus) in zijn natuurlijke omgeving in Finland
© Quentin Goffette

De ingang van Trou de Chaleux, gezien vanuit de grot
© Quentin Goffette

QUENTIN GOFFETTE EN MIETJE GERMONPRÉ

Vogels hebben een groot aanpassingsvermogen en zijn dan ook ongeveer overal ter wereld te vinden. Ze nemen ook een prominente plaats in op ons bord, aangezien kippenvlees momenteel het op één na meest geconsumeerde vlees ter wereld is. Maar hoe zat dat tijdens de laatste ijstijd? Welke vogels bewoonden toen ons land? Deze koude en droge periode duurde van ongeveer 120 000 tot 12 000 jaar geleden. Een open, steppeachtig landschap strekte zich uit over grote delen van Europa. De fauna was aangepast aan dit gure klimaat. Kuddes van mammoeten, rendieren en wilde paarden trokken rond en werden bejaagd door prehistorische mensen die leefden als nomadische jager-verzamelaars. Over de vogels uit deze periode is eigenlijk weinig gekend. Gelukkig kan de Belgische grot « Trou de Chaleux » een antwoord bieden.

Edouard Dupont groef al in 1865 Trou de Chaleux, een grot in de Lesse-vallei, op. Deze archeoloog verzamelde er naast duizenden zoogdierresten ook archeologisch materiaal, zoals stenen en benen werktuigen en een stenen plaat, gegraveerd met silhouetten van zoogdieren. Prehistorische mensen gebruikten deze grot als kampplaats tijdens de zogenaamde Magdaleniaan periode, ongeveer 15 000 jaar geleden. Dit vondstmateriaal is sinds het midden van de 19de eeuw ondergebracht in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. De studie van de zoogdierresten startte pas aan het einde van de 20ste eeuw. Uit dit onderzoek bleek dat de prehistorische mensen vooral jaagden op wilde paarden, maar ook op muskusossen, rendieren en vossen. Meerdere radiokoolstofdateringen op zoogdierbotten tonen aan dat de grot bewoond werd tussen 15 700 jaar en 14 000 jaar geleden, en mogelijk ook op een later tijdstip. Naast de vele werktuigen en zoogdierresten vond Edouard Dupont hier ook, en dat is vrij uitzonderlijk, een vijfhonderdtal vogelbotten. Archeozoölogen bestudeerden deze collectie pas recent.

Een complexe berg afval

Dankzij de archeozoölogische analyse van de vogelresten van Trou de Chaleux konden 37 soorten herkend worden. Sommige leven vandaag nog in koude streken, zoals de sneeuwuil, sneeuwhoen en haakbek. De studie van assemblages uit grotten is een complexe oefening. Prehistorische mensen waren niet de enige gebruikers van deze plekken. Veel diersoorten leefden en stierven er of brachten er voedsel naartoe. Systematisch detailonderzoek van het oppervlak van de vogelbotjes geeft prijs welke dieren juist door de prehistorische mensen gebruikt werden en welke niet. Bepaalde resten tonen speciale sporen van spijsvertering die erop wijzen dat een deel van de assemblage door roofvogels werd ingezameld. Ten slotte dragen 34 vogelknookjes sporen van menselijke manipulatie. Dit aantal lijkt misschien laag in vergelijking met de 500 overblijfselen van vogels, maar niet alle slachtactiviteiten laten sporen na op botmateriaal. Om het karkas van kleinere vogelsoorten te versnijden is dikwijls geen stenen mes nodig; het kan gemakkelijk met de hand verdeeld worden.

Sneeuwhoen aan't spit?

Het eerste en meest vanzelfsprekend gebruik is het eten van het vlees. Sporen van versnijden en ontvlezen zijn te zien op botten van sneeuwhoenen en eenden, maar ook van vogels die we nu als niet-eetbaar beschouwen, zoals de raaf of sneeuwuil. De sporen wijzen ook op andere gebruiken. De meeste teruggevonden ganzenbotten behoren tot de vleugel, vooral dan tot de ellepijp, waaraan de grote slagpennen zijn vastgehecht. Microscopisch onderzoek toont aan dat deze grote veren werden losgesneden. Het oppervlak van sommige beenderen werd vervolgens geschraapt om het bot schoon te krijgen, alvorens ze als werktuig te gebruiken. Meerdere ganzenbotten waren gepolijst, soms aan de uiteinden doorboord en één exemplaar was zelfs versierd met insnijdingen. Dergelijke benen kokers komen in heel Europa voor. De functie ervan blijft mysterieus, ondanks een grondig onderzoek aan het Tracéolab van de Universiteit van Luik.

Twee opperarmbeenderen, één van een zwaan en één van een duiker, waren af-

De 'Aiguilles de Chaleux' klif waarin zich de grot van Trou de Chaleux bevindt © Quentin Goffette

geschraapt, dan diep in de lengterichting ingegraveerd en vervolgens doorgesneden om langwerpige botstaafjes vrij te maken. Deze dienden waarschijnlijk om benen naalden van te vervaardigen. De archeologen groeven een dertigtal naaldfragmenten op in Trou de Chaleux.

De prehistorische mensen van Trou de Chaleux waren ook geïnteresseerd in pootelementen van bepaalde vogels. Een klauw van een adelaar en van een sneeuwuil vertonen een glans, vermoedelijk veroorzaakt door langdurig contact en wrijving met een dierenvel. Deze klauwen werden waarschijnlijk gedragen als hanger, misschien vastgebonden aan een koordje of riempje, of aan kledij vastgenaaid. Het blijft gissen naar sommige andere functies, bijvoorbeeld van de afgesneden en uiteen getrokken vingerkootjes van een raaf. Aangezien deze botjes - klauwen en vingerkootjes - niet meteen een praktische toepassing hebben, valt hun gebruik misschien in een symbolische context te plaatsen. Veelzeggend is dat het net klauwen zijn van adelaars en uilen, roofvogels met een krachtige uitstraling, die zo gebruikt werden. De raaf is dan wel een aaseter, maar indrukwekkend door zijn volledig zwart verenkleed, roep en intelligentie. Deze vogel heeft een hoge symbolische waarde bij sommige volkeren die nu nog als jager-verzamelaars leven.

Bijzondere gebruiken

De vogels waarop de prehistorische mensen van de grot Trou de Chaleux jaagden, werden ook in andere streken op het einde van de laatste ijstijd gebruikt, vooral dan de sneeuwhoen, de uil en de raaf. In de Duitse vindplaats Gönnersdorf had de raaf waarschijnlijk ook een symbolische betekenis: een schedel van deze vogel werd neergelegd in een uitgegraven putje. Wat typisch is voor Trou de Chaleux is dat de prehistorische jagers ganzen, en vooral dan hun vleugels, naar hun kamp brachten om er de slagpennen te verwijderen en benen kokers van te maken.
Het onderzoek naar de vergeten vogelresten van deze grot bewijst dat niet enkel zoogdieren van belang waren voor de prehistorische mens. Het geeft nieuwe inzichten in de diversiteit van de bejaagde diersoorten en de verschillende toepassingen van het botmateriaal.

De ingang van de grot Trou de Chaleux © Quentin Goffette

Quentin Goffette vergelijkt een prehistorische botje, afkomstig van Trou de Furfooz, een grot in de buurt van Trou de Chaleux, met een bot van een recente houtduif © KBIN Thierry Hubin

Opperarmbeen van een raaf (Corvus corax) met snijsporen die duiden op het verwijderen van vlees en knaagsporen, mogelijk gemaakt door mensen © KBIN, Quentin Goffette & Eric Dewamme

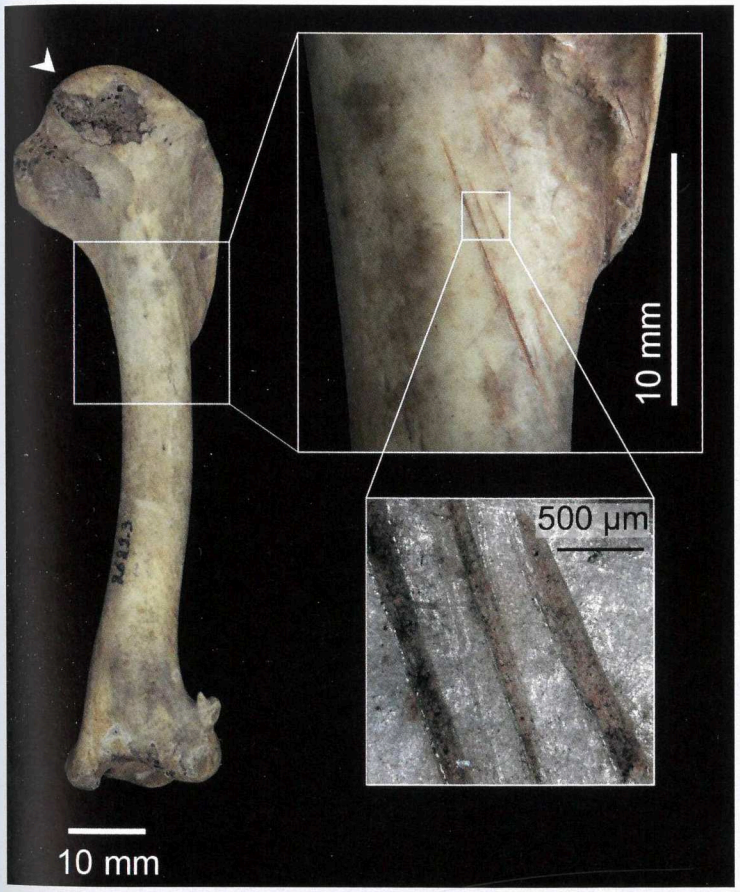

Opperarmbeen van een sneeuwuil (Bubo scandiacus) met snijsporen die duiden op het verwijderen van vlees © KBIN, Quentin Goffette & Eugène Warmenbol

Opperarmbeen van een knobbelzwaan (Cygnus olor) met longitudinale en dwarse snijsporen gemaakt om tien botsplinters los te snijden © KBIN, Eric Dewamme

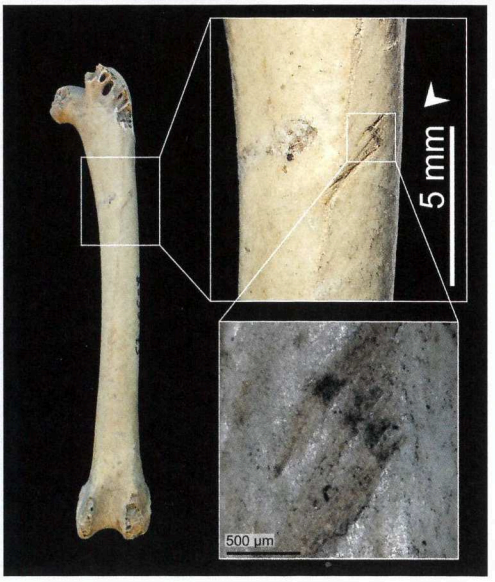

Dijbeen van een sneeuwhoen met snijsporen die duiden op het verwijderen van vlees © KBIN, Quentin Goffette & Eric Dewamme